

Om Uppsala domkyrkas egenart

RUDOLF ZEITLER

Våra domkyrkor är de största och viktigaste byggnadsminnen vi har från medeltiden. Även i Europa är kyrkobyggena de mest framträdande synliga vittnen om gamla tider. Men där finns även ett antal världsliga monument vid sidan om dem, tex påvepalatset i Avignon, Bargello i Florens, Palazzo pubblico i Siena, Wartburg vid Eisenach, Karlstein vid Prag, de normandiska kungarnas palats i Palermo, Castel del Monte i Apulien ... I Norden har vi däremot bara domkyrkorna och ringmuren i Visby såsom stora monument – de gamla små kyrkorna på landet skall här ej vara tal om – och bland våra svenska domkyrkor är Lund och Uppsala de ståtligaste. Men de representerar olika skeden av Nordens och Sveriges historia.

Sällan byggdes de medeltida katedralerna färdiga under två-tre generationers levnad, vanligen tog det mycket längre tid att fullborda dem – om de nu blev färdiga alls under medeltiden. Någ-

ra stora exempel som inte blev det är Beauvais, Köln och Prag: där restes endast korpartierna under medeltiden, långhusen blev till på 1800-talet – resp. i Beauvais aldrig.

Det berodde på ekonomi och politik, om en domkyrka blev färdig inom loppet av två-tre generationer. Under en sådan tid kunde man någorlunda följa den ursprungliga planen. Tog det längre tid, skiftade både byggtekniken och domkyrkans funktion så mycket, att även planen ändrades. Man får därför fråga sig: I hur många kyrkor från 1100- eller 1200-talet möter oss verkligen 1100- och 1200-talet? Tänker man på de romanska domkyrkorna i Lund och de något äldre i Speyer, Mainz och Worms eller i andra städer, så hade de ursprungligen ett platt innertak av trä, antingen med synliga takstolar eller med bräder, spikade på dem och målade. På 1200-talet har man slagit in valv under trätakstolarna och därmed ändrat det

ursprungliga rumsintrycket totalt. Ty ursprungligen stod mittskeppet som ett högt rätvinkligt kubiskt rum. Sådana rum finns kvar i en del italienska kyrkor från 1100-talet, såsom i Pisa, visserligen med ett pampigt kassettak från 1500-talet, i de normandiska kungarnas kyrkor i Palermo och Monreale, i domkyrkorna i Bari, Taranto samt Trani. Det blev inga moderniseringar där, eftersom Sicilien och Syditalien förlorade sin politiska självständighet, och de nya herrarna brydde sig inte om normandernas kyrkor.

När vi talar om våra egna domkyrkor Lund och Uppsala, gäller att Lunds interiör är ändrat genom valvslagningen, medan Uppsala har behållit sitt ursprungliga innerrum med dess gotiska valv.

När man började bygga Lunds domkyrka, 1103–1104, avsåg man att ge den ett platt innertak. Men efter en brand 1234 välvdes både tvär- och långhus: sidoskeppen och kryptan var från början välvda. I Lund, som i Speyer, Worms och Mainz, skapade man vid välvningen ändå ganska väl samstämda rum. Däremot misslyckades kompositionen nästan genomgående, när engelsmännen hängde hög- och sengtiska valv i sina anglo-normandiska katedraler. Rumsintrycket i Lund skadades först ohjälpligt, när Carl Georg Brunius på 1840-talet byggde en bred trappa från långhuset upp mot högkoret ovanför kryptan. Innan dess avslutades långhuset med en mer än två meter hög

mur; i den fanns bågöppningar, så man kunde se ned i kryptan. Brunius efterbildade Speyer, där man redan på 1600-talet hade lagt in en liknande trappa – ett sluttande eller stigande plan som svär mot all medeltida arkitecturestetik. Tornpartiet i Lund är inte medeltida, men är en lyckad pastisch efter rhenländska förebilder, ritad av Helgo Zettersvall på 1870-talet.

Lunds domkyrka är, även i sin nuvarande restaurerade gestalt, ett klassiskt verk, en representant för det tidiga 1100-talets arkitektur, rest som det första kristna storbygget i Norden, efter lombardiska och rhenländska förebilder, av inkallade ”moderna” arkitekter. Kyrkan kunde lika gärna stå i Lombardiet eller i Rhendalen. Med denna byggnad gjorde de danska kungarna och ärkebiskoparna klart, att Norden var, eller skulle bli, en del av Europa.

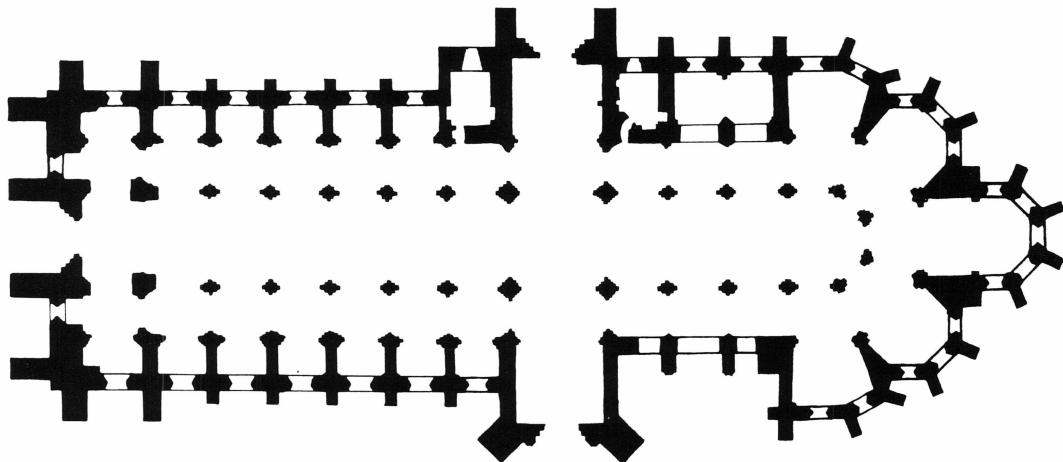
Man nådde långt på vägen att bli europeisk, och på 1200-talet var det avgjort att de nordiska rikena var en del av Europa. Kultur och ekonomi anpassades till kontinentens, fastän den materiella importen och exporten utgjorde en mycket ringa del av vad man modernt kallar bruttonationalprodukten. Utbytet med Europa ägde rum i knappt ett dussin hamnar, som långsamt och sent skulle bli städer som Köpenhamn, Malmö, Helsingør, Helsingborg, Lödöse vid det långt senare grundade Göteborg, Tønsberg, Oslo, Bergen, Stockholm samt Visby. Ingen av dessa städer kunde mäta sig med Köln, Brugge eller

London. I kulturellt avseende försiggick väl bara import och ingen export alls. Lunds domkyrka är det synliga beviset för kulturimporten, när den nådde högsta kvalitet.

Uppsala domkyrka är annorlunda än andra medeltida domkyrkor

Men medan anknytningen och anpassningen till Västerlandet var på gång, infann sig även en aldrig medvetet formulerad förnimmelse att Norden inte var likt det övriga Europa. Uppsala domkyrka är ett bevis härför. – Det var inte bara klimatet som var annorlunda och den därav betingade svagare jordbruksproduktionen samt den därmed följande fåtaligare befolkningen i byar på

långa avstånd från varandra. Norden hade en annan social ordning, med färre trappsteg inom samhällspyramiden, med en till antalet liten överklass utan egentlig feodal prägel, en överklass som av nödtvång var mindre begiven på lyx än feodalskiktet i England, Frankrike, Tyskland. Nordens överskikt bodde inte i muromgärdade borgar utan i träbyggda gårdar, kanske större än böndernas (som var fria, vilket de inte var eljest i Europa) men till arten likadana som allmogens. Överskiktet hade tillsammans med de fria bönderna en muntlig saga- och dikttradition, som var mycket olika kontinentens riddardiktning. De nordiska hövdingarna, storbönderna, sjöfararna, förstod sig inte på kontinentens bildtraditioner, som hade fött fram 1100-talets lysande skulptur och måleri

Uppsala domkyrka. Plan. Tillståndet före 1961, då Oxenstierna-gravkoret mellan sydtranseptet och kapellkransen kom till. – Pelarna ej exakt tecknade. Domkyrkans yttre längd 118 m.

främst i Frankrike. Vad som kunde slå an hos det nordiska överskiktet, var cisterciensernas strängt disciplinerade byggnadskonst på 1100-talet och dominikanernas lika asketiska estetik på 1200-talet. På 1300-talet förde Birgitta denna asketiska tradition vidare, när hon föreskrev att hennes klosterkyrka i Vadstena skulle bli ”av slät gärning, ödmjuk och stark”.

Det är denna anda som har format den ursprungliga Uppsala domkyrka, när den började byggas omkring år 1270. Den skulle då inte få några stora västtorn och hade inga, när den slutvigdes 1435. Tornen kom upp först omkring 1480.

I våra gängse konsthistorieböcker står att vår domkyrka är ”fransk”. Detta är en förenkling. Så länge man ser den som en avläggare av fransk gotik, är den ohjälpligt en provinsiell företeelse i utkanten av Europa, enklare, billigare, sämre än den ”riktiga” gotiken. Men den har en egen och helgjuten karaktär som är formad av Nordens speciella förhållanden.

Det är visserligen sant, Uppsala domkyrka är en treskeppig basilika, med tvärhus, koromgång och korkapell, med sidokapell längs långhusets sidoskepp. Således helt enligt franskt recept? Men detta recept var omkring 1270 internationellt spritt och kan inte längre gälla som distinkt franskt. Å andra sidan uppvisar vår domkyrka drag som är distinkt icke-franska. Dess korslut är anlagt som 3/8 slut istället för 5/12 eller rentav

7/12 som mest i Frankrike. Man ritade planen på ett korslut så att man inom en cirkel inskrev en ått- eller tio- eller tolvhörning, sedan lät man tre eller fem eller sju sidor av denna figur bilda korhuvudet. 3/8-slutet är väl anpassat för rummet i Uppsala, men det är mindre grant än ett 5/12-slut. Vidare har Uppsala ett kraftigt utskjutande tvärhus. Sådana var vid denna tid omoderna i Frankrike och Tyskland. Varför byggde man ett sådant tvärhus i Uppsala? Därför att kyrkans sydportal är dess viktigaste ingång, med S:t Laurentius, prästhelgonet, som skyddspatron. Sydportalen som den viktigaste – stundom enda – ingången är en rent nordisk företeelse. Eljest är västportalen den viktigaste; man får då en tydlig liturgisk längdaxel från västingången till högaltaret. Det gjorde man i Uppsala avkall på, med hänsyn till livets villkor här nordpå, ty kyrkfolket skulle före gudstjänstens början kunna samlas någorlunda i lä för vind och väder. Man räknade med mycket folk utanför sydportalen, och då måste man också ha ordentligt med utrymme innanför, där en procession måste kunna ordnas. Ett annat skäl för ett starkt framspringande tvärhus kan ha varit tanken på konkurrensen med domkyrkan i Trondheim, S:t Olofs rikshelgedom (påbörjad 1152). Där fanns en starkt betonad nordportal – och också Uppsalas nordportal helgades åt S:t Olof.

Ser vi till en detalj i planen, nämligen travéernas längd och bredd, finner vi att

Uppsala domkyrka. Foto Bengt Backlund. Upplandsmuseets bildarkiv.

mittskeppstravéerna har samma proportioner som i franska och tyska gotiska kyrkor: de är bredare tvärs över rummet (i N-S-riktningen) än i Ö-V-riktningen. Men sidoskeppstravéerna är längre i kyrkans längdriktning, alltså i Ö-V, än tvärsöver. Analogier finns i Tyskland och England, men mycket sällan i Frankrike.

En enda svensk konsthistoriker, Ewert Wrangel, hävdade för nästan ett-hundra år sedan att Uppsala domkyrka inte kunde vara "fransk", ty den var byggd av tegel i murar och valv och av huggsten endast i socklar och pelare. I Île-de-France, som man ville åberopa som förebild för Uppsala, har man utslutande byggt med huggsten. Arkitekter därifrån förstod sig helt enkelt inte på tegel. Men kombinationen av tegel och huggsten finns i Westfalen.

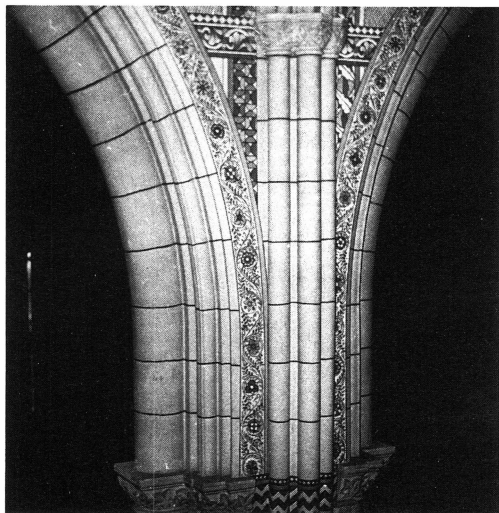
Den franska urkunden år 1287

Länge var de svenska konsthistorikerna påverkade av en fornfransk urkund från 1287. Där lånar Estienne de Bonnueil i Paris, stenmästare (= arkitekt), pengar av två svenska klerker, män av överskiktet som studerade i Paris, för att med sina medarbetare, alltså med en bygghytta, resa till Sverige *pour faire l'église d'Upsal*. Där har vi ju beviset! Nej. Historikerna arbetar i hög grad med skriftliga dokument, och konsthistorikerna i deras efterföljd var därför benägna att tro att Estienne antingen var den första arkitekten eller har tagit hand om dom-

kyrkan efter en föregångare som likaledes kom från Frankrike. Men vår domkyrka är i sig själv ett fullgott historiskt dokument, och det uppvisar många drag, som inte kan vara franska. Endast en enskild del av hela byggnaden är verkligen fransk, och det är nordportalen; den bör vara Estiennes verk. Om den stora Laurentius-statyn i sydportalen är fransk, är däremot mindre säkert.

Uppsala domkyrkas arkitekt både modern och konservativ

I kyrkans inre bör vi granska pelarformen i korpartiet som är enhetligt densamma med en modifikation för de fyra pelarna i korhuvudet. Vid denna tid – efter 1200-talets mitt – har man i franska kyrkobyggen, också i Köln (påbörjad 1248), konsekvent rest knippepelare, där pelarnas massiva kropp helt är dold bakom tunna stavar, med hålkälar mellan dem. Icke så i Uppsala. Där är pelarkroppen, rätvinklig och fyrkantig, i samma lodplan som muren ovanför, helt synlig. Bredvid den står under arkadöppningen, mellan mittskepp och sidoskepp, en kraftig rundstav, som fortsätter upptill under spetsbågen med en kraftig vulst. Denna är föga elegant, på gotiskt manér borde den vara upplöst i flera tunna stavar. Just denna tjocka rundstav och dess fortsättning i en tjock vulst förekommer i Westfalen, Bremen, Visby – således i en hanseatisk byggtradition. – Framför pelaren står både mot mitt- och mot sidoskeppet tre tunna

En pelare sedd från norra sidoskeppet. Under arkaden en tjock rundstav som fortsätter som tjock vulst under bågen. I bildens mitt tre tunna stavar som passerar arkadpelarens kapitälzon och fortsätter upp mot sidoskeppsvalvet. – Foto Upplandsmuseets bildarkiv.

stavar med flacka fördjupningar, ej hålkälar, mellan dem. Arkitekten har på en och samma pelare kombinerat en modern form, de tunna stavar, med en mycket ålderdomlig sådan, den tjocka rundstaven på sin rätvinkliga sockel.

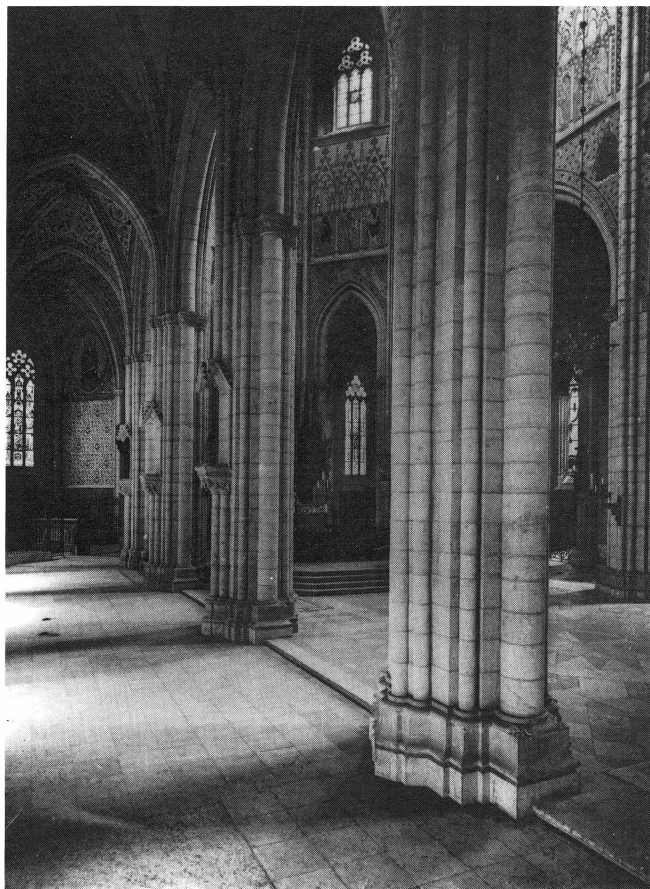
Granskar vi hörnstavarna i sidokapel- len, finner vi en helt regelbunden väx- ling av tunna rundstavar och päron- stavar. Även i detta fall är en gammal och en modern form medvetet kombi- nerade.

Beaktar vi valvhöjderna i koromgång- en, så är de helt normala som i hundra- tals andra gotiska kyrkor. Men i sido- skeppen sitter valven två meter högre än

de normalt borde göra, dvs. i samma höjd som valven i koromgången. Varför denna avvikelse från normen? Svaret får vi, när vi ställer oss i sidoskeppet mellan högkoret och Oxenstiernska gravkapel- let som är byggt på 1600-talet. Det kan ha funnits ett eller två låga kapell på gravkorets plats, men där måste i varje

Pelare sedd från korets norra sidoskepp. I normala gotiska konstruktioner utgår sidoskeppsvalven från arkadbågarnas kapitälzon, men här sker det först från en egen kapitälzon högre upp (vid övre bildraden). – Foto Upplandsmuseets bildarkiv.

Blick från korets norra sidoskepp mot öst. Man ser att koromgångens valv sitter lägre än sidoskeppets. Man ser också den tjocka rundstaven vid pelarens flank och den tjocka vulsten under bågen. — Foto efter negativ av okänd härkomst i Konstvetenskapliga institutionens laboratorium, Uppsala.

fall ha funnits mycket stora fönster i själva sidoskeppets yttermur. De behövdes för att i den långa mörka årstiden här nordpå släppa in tillräckligt med ljus till högkoret, där domkapitelsherrarna hade sin plats under de talrika och långa gudstjänsterna, som de var förpliktade till. När man här hade lagt valven betydligt högre än normalt, kunde man inte gärna vid det fortsatta valv-

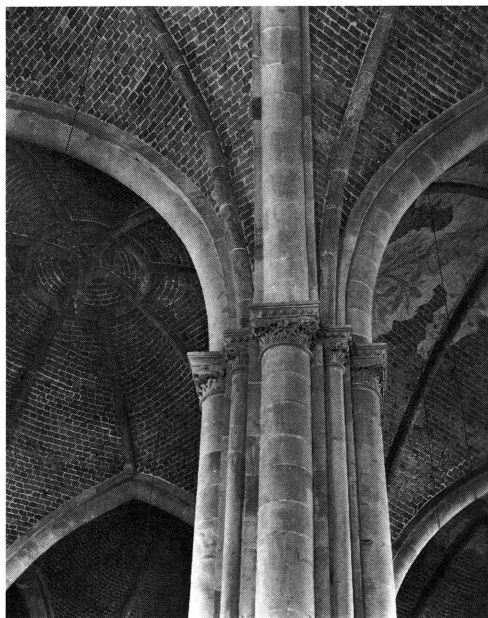
byggandet västerut sänka valvhöjden igen. Man bibehöll höjden från den extra anordningen i koret och fick en ståtlig lyftning av hela interiören som belöning.

Vår arkitekt har inte anordnat något triforium, den genombrutna mellanvåningen mellan bottenvåning och fönstervåning. Det kan ha skett av sparsamhet. Men han kunde åberopa förebilder

i italiensk och tysk samtida arkitektur, särskilt hos tiggarmunkarna. Alltså ett medvetet asketiskt drag. I detta stycke är han helt modern. Samtidigt vann han fördelen att på utsidan över sidoskeppen kunna anordna ett sammanhållet pulpettak. Det kunde man inte ha, om man som i höggotiska katedraler genombröt triforiet med fönster.

När vi ser de flacka rännorna mellan pelarnas tunna stavar, kunde vi möjligen tro att vår mästare inte kände till den sedan omkring 1250 moderna djupa hålkälen mellan stavarna – men han har använt den på de fyra korhuvudpelarnas mittskeppssida. Varför har han inte gjort det genomgående? Kanske därför att det var dyrare att mejsla sådana hålkälar än att mejsla de flacka rännorna som han föreskrev för alla övriga pelare.

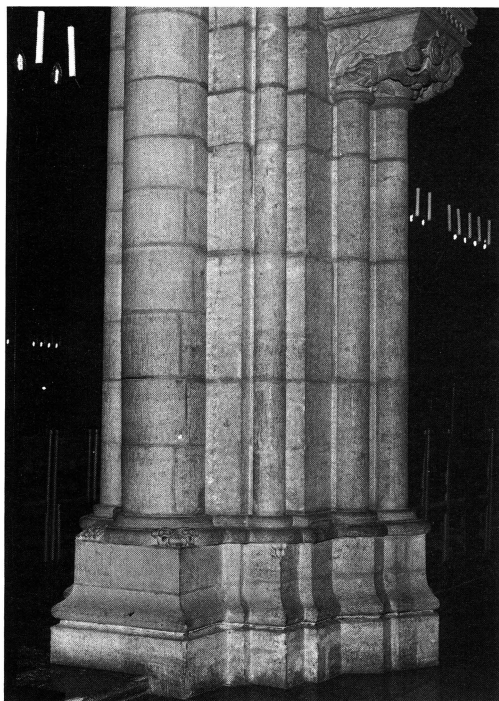
Som det märkligaste i vår domkyrkas interiör vill jag nämna ljuset i mittskeppet. Det är ett lugnt och milt ljus, jämnt fördelat i rummet. Fönstren överst i mittskeppets högmurar (klerestoriet) är inte särskilt stora och sitter inte alls tätt. De fyller bara en tredjedel av utrymmet under var sin sköldbåge. På andra håll i Europa strävade man vid denna tid efter att bryta upp hela ytan under sköldbågen och fylla den med glas – helst med färgat glas med figurer och ornament. Jag tror inte att Uppsala någonsin har haft målade glasfönster i klerestoriet, ty dessa fönster sitter så högt att figurer i dem inte skulle kunna ses ordentligt nerifrån. Dessutom var målade

Bremen, Liebfrauenkirche. Pelare med rätvinkliga hörn, rundstavar och tjocka vulster under bågarna. – Foto Deutscher Kunstverlag.

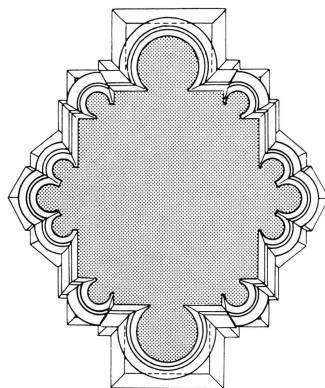
glasfönster dyra, och den asketiska riktningen inom kyrkan ville inte veta av dem. Senare skulle Birgitta direkt förbjuda glasmålningar för sin kyrka i Vadstena.

Att fönstren i klerestoriet i Uppsala är relativt små, kan åter haft ekonomiska skäl. Stora fönster slogs lätt sönder av stormarna, och att ersätta dem däruppe skulle bli kostsamt. Men kan mindre fönster ge gott ljus? Ja, om man sätter valven så högt ovanför fönstren att de belysas nedifrån. Då reflekterar valvkapporna ljuset nedåt – bortsett från det ljus som faller direkt nedåt från fönst-

Pelare sedd från korets södra sidoskepp. Tv den tjocka rundstaven under arkaden, Th de tre tunna knektar som stiger upp till sidoskeppsvalvet (dessutom en kragsten med nisch för någon staty som kanske aldrig blev utförd). – Foto Olle Lindman, Konstvetenskapliga institutionen, Uppsala.

ren. I en rad engelska katedraler har man gjort tvärtom och placerat valvens anfangar i höjd med fönstrens sulbänkar, deras nedre kant, eller ännu lägre. Effekten blir att de översta rums-skiktet hackas sönder i ljusa och mörka bitar; därmed skapas oro i hela rummet. I Uppsala däremot är rummet fyllt av ett enhetligt och lugnt ljus i höjden som

Tvårsnitt genom en av pelarna vid korarmen. – Efter Boëthius & Romdahl. Olikheter i socklarna (rätvinklig, resp. bogartad sockel) framträder tydligt.

också sprids nedåt. Bottenplanet i vår kyrka får ljus också från sidorna, men det för Uppsala utmärkande är ljusflödet uppifrån.

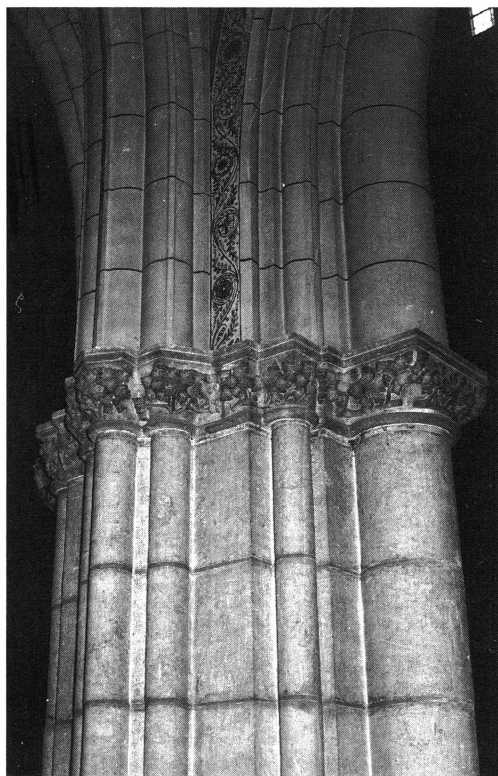
Slutsatsen av våra iakttagelser är att domkyrkans förste byggmästare måste ha varit en erfaren och berest arkitekt och samtidigt en helt självständig konstnär som förstod att fritt välja mellan olika förebilder, både äldre och moderna. Men han var också insatt i byggnadets ekonomi och, slutligen, han var lyhörd för tankar och känslor hos sina uppdragsgivare.

Domkyrkans uppdragsgivare

Vilka var de? Ärkebiskopen, vid denna tid en vikarie, och domkapitlet. Säkert hade man utsett en medlem av kapitlet som rector fabricae, byggets syssloman. Dessa andliga herrar i Uppsala var näs-

tan alla andra eller tredje söner av landets herreklass. Flera av dem tillhörde ätterna ur den just då uppkommande riksrådsaristokratien. De hade studerat utomlands, kanske i Köln eller Paris eller Bologna. De hade fler internationella kontakter och bättre juridiska och ekonomiska kunskaper än deras släktingar i olika världsliga ställningar. De hade också uppmärksamhet och kanske med någon avund betraktat de stora kyrkorna utomlands. Däremot är det inte säkert att dessa andliga herrar var särskilt fromma eller teologiskt fullärda.

Söner av samma samhällsklass satt också i dominikankonventet S:ta Maria i Sigtuna, som hade grundats 1237, givetvis med stora donationer av samma ledande ätter. Dominikanorden var instiftad för att omvända kättare och hedningar. För att kunna förklara och sprida den rätta tron, måste man ha kunskaper i teologi och filosofi, också i språk. Många dominikaner blev lärare vid 1200-talets nya universitet. Deras orden strävade också efter att få sina medlemmar antagna som biktfäder vid furstehoven. Särskilt i ett land som Sverige med en än så länge kort kristen tradition var det viktigt att få inflytande hos det världsliga överskiktet. Omvänt var detta överskikt, som just vid denna tid – delvis under blodiga strider – höll på att få institutionell status som frälse, angeläget om de intellektuellas stöd; och intellektuella var under medeltiden nästan bara kyrkans män. Så kom det sig att den mäktigaste familjen i landet, Birger

Kapitälzonen av en av pelarna i korhuvudet, sedd från koromgången. Här sitter valvet på normal höjd. Th rundstav och vulst i arkaden mot högkoret. – Foto Upplandsmuseets bildarkiv.

Jarls ätt, såg till att några av dess söner blev lektor eller prior i Sigtuna eller biskop i något av rikets stift, såsom i Linköping och Västerås. Och bröder ur konventet i Sigtuna valdes till ärkebiskopar i Uppsala stift.

Det fanns alltså täta förbindelser mellan konventet i Sigtuna och domkapitlet i Uppsala. Nu kan man i dominikaner-

nas kyrkobyggen urskilja en bestämd arkitektur-estetik. Man ville ha storslagna men enkla former, intet prål men imponerande rum. De skulle vara öppna för folket, men ändå hålla distans till det – här i skiljde sig dominikanerna från franciskanerna, vilka i varje fall till en början, nöjde sig med enkla predikolokaler.

Domkapitlet och dess rector fabricae, arkitekten och några arkitektarkunniga bröder i Sigtuna har uppenbart ivrigt samrått inför domkyrkobygget. Resultatet av deras överläggningar är unikt. Det var ju också en unik grupp av män i stat och kyrka som planerade bygget. ”Unik” innebär också att det inte restes någon likadan kyrka i Sverige. Ty ännu var gruppen i rikets topp inte så fast etablerad att den skulle ha kunnat driva fram likartade byggen på andra håll i landet. Visserligen byggdes ungefär samtidigt med Uppsala domkyrka stifts-kyrkor också i Linköping, där man omkring 1260 utvidgade den gamla domkyrkan med en ståtlig hall som långhus, i Strängnäs, Västerås och Skara. Men de är alla olika. Det blev inte någon central och stabil maktsamling i landet. Och den kraft som skapade en visserligen rikt varierad men ändå samstämmig kultur i senmedeltidens Europa, städerna, var alldeles för litet utvecklad i Norden.

Den ursprungliga planens genomförande

Uppsala domkyrka är unik också i så måtto att man här lyckades att hålla fast

vid den ursprungliga planen i dess helgjutenhet under mer än 150 år. Bland landets övriga domkyrkor blev Skara aldrig färdig, medan Strängnäs, Linköping och Västerås byggdes färdiga under upprepade planändringar.

Man byggde i Uppsala som brukligt var vid kyrkobyggen, från öst mot väst. Korpartiet blev färdigt omkring 1330, sextio år efter grundstenläggningen. Då hade man också rest tvärhuset med nord- och sydportalen. Med en mur stängde man tvärhuset mot väst. Domkyrkan kunde fungera i detta skick. Endast långsamt byggde man vidare mot väst under de följande etthundra åren, tills man kunde slutviga kyrkan tredje dagen pingst 1435. Det fanns då inga västtorn. Att sådana inte planerats, ser man av de igenmurade klerestoriefönstren i den västligaste travén, ovanför nuvarande orgelläktaren. De stora tornen kom upp först omkring 1480. Det skedde under ärkebiskop Jakob Ulfsson som vid samma tid hade grundat universitetet (1477). Det var en storslagen tanke om kyrkan och landet som då manifesterades på dessa två sätt.

Men – den konstnärliga karaktär som jag har tolkat här, den har jag läst av kyrkorummet i dess nuvarande skick, som är restauratorn Helgo Zettervalls verk 1885–93. Har Zettervall verkligen återställt medeltiden, som det var hans avsikt? Den kyrka som Zettervall fick hand om, var inte längre den medeltida domkyrkan. Byggnaden hade brunnit flera gånger, värst 1702, och varje gång

Blick genom korsmitten mot nordvästra korsmittpelaren. Bågöppningarna mellan sidoskepp och mittskepp, resp sidoskepp och tvärhus är olika höga. Foto Bengt Backlund, Upplandsmuseets bildarkiv.

blivit reparerad – mer eller mindre kunigt. I exteriören är numera endast de stora dragen kvar från gammal tid. Zettersvall förnyade en stor del av den yttre tegelklädnaden; den har sedan dess ytterligare förnyats. Han höjde taket och gav helt nya hjälmar åt tornen (även

dem har man ändrat). I exteriören är så litet kvar av medeltiden, bortsett från portalerna, att jag inte har talat om den alls. Om interiören däremot gäller att Zettersvall bara har ersatt de starkt angripna tegelpelarna i långhuset med stenpelare, att han har lagt skadade

huggstensblock och rengjort alla huggstensytor, slätputsat alla tegelytor och satt in nya spröjsverk i fönstren, efter gamla rester. Läger man handen på pelare eller väggar, rör man ingenstans vid originala medeltida ytor. Men formen på pelare, murar, valv, är bibelhållen eller återställd, endast ytmaterialet är utbytt. Rumsgestalten är medeltida, från 1200-talets slut. Och detta är värt att uppmärksamma.

Givetvis måste vi tänka oss en mur eller en skärmvägg som avskärmade koret med dess korstolar för domkapitlet. Vi måste också tänka oss en mängd sidosaltaren i kapellen och, troligen, en läktarvåning i södra sidoskeppet. I neder-våningen var rummet alltså inte så en-

hetligt som det ter sig i dag. Men ljuset skapade en rummets enhet i de högre partierna, och det var och är avgörande.

Med alla de snäva villkor som det sena 1200-talet bjöd i Sverige och den särprägel som det svenska samhället hade, har arkitekten skapat ett unikt verk av hög konstnärlig halt. Han var troligen skolad i Visby med dess westfaliska och nordtyska konsttraditioner, han har säkert arbetat i utlandet, och han har lyssnat till sina uppdragsgivare. Han har dock inte skapat en provinsiell upplaga efter bättre utländska förebilder utan rest en byggnad med en karaktär så självständig att den får räknas till mästerverken i medeltida byggnadskonst.